

ДЕЛФИНА РАЈИЋ
МИЛОШ ТИМОТИЈЕВИЋ

МОНАСТИР БЛАГОВЕШТЕЊЕ

Делфина Рајић,
Милош Тимотијевић
СЦГ 32000 Чачак
Народни музеј

UDK: 726.71(497.11)

Манастир Благовештење налази се на благој узвиштини изнад садашњег насеља Овчар Бања. Природно окружење у којем је подигнут манастир надахњује својом лепотом. Кршевите литице Каблара, које се дижу у небо, затварају видик ка северу, док је према југу поглед ограничен шумовитим западним падинама Овчара. Како је то Вук Караџић забележио, Благовештење се налази: "...на лијевом бријежу Мораве, ѿд Кабларом, на ѿузвишеном зашаванаку и врло на лијеѿу и ошворену мјестѿу". Непосредно испод манастира протиче Западна Морава, која управо од Благовештења прави уску клисуру. Манастир је постављен тако да се од њега пружа видик према истоку, куда одлази вода Мораве у дубину клисуре, чији се теснац јасно разазнаје од места где је подигнуто Благовештење.¹

По својим архитектонским карактеристикама, зидном сликарству, иконостасу и ризници, Благовештењу припада посебно место међу свим овчарско-кабларским манастирима. До сада није објављена посебна монографија о Благовештењу, иако је о њему доста писано. Овај текст је кратак преглед досадашњих знања, који обрађује историју, архитектуру, зидно сликарство, иконостас и ризницу манастира.

¹ Вук Стефановић Караџић, *Почетак описанија српски манастира*, у: "Овчарско-кабларски манастири", Градац 98/99, Чачак, 1991, стр. 15-17; Михаило Ник. Илић, *Моравска клисура међу Овчаром и Кабларом са једним планом*, Гласник СУД, књига XLII, Београд, 1875, стр. 203.

Историја

Благовештење је један од ретких манастира у клисури за који тачно знамо када је подигнут и ко су били ктитори. Изнад улаза у цркву стоји натпис у коме се говори да је храм подигнут 1601/02. године трудом игумана кир Никодима, у тешким временима. Храм је изграђен у рашком градитељском стилу. Исте године осликана је и лунета изнад улаза. Духовник манастира, кир Никифор, ангажовао је зографа Митрофана да, поред осликавања лунете, за богослужбене потребе, уради и неопходне престоње иконе.²

Предање је овом манастиру приписивало далеко старије порекло, везујући га за време изградње задужбине Немањиног брата Страцимира, манастира Градца у Чачку. Археолошка истраживања утврдила су да је манастирска црква подигнута једновремено и да нема трагова старијих темеља.³ На узвишењу изнад Благовештења налази се данас манастир Илиње, подигнут на развалинама средњовековне куле, што упућује на, можда, старије порекло целог комплекса од османског доба. До сада није било археолошких ископавања на овом локалитету, што би нам помогло да реконструисемо прошлост овог подручја.⁴

Црква манастира Благовештења је једнобродна грађевина, зидана од грубљег камена, скромних размера. Стилске одлике архитектуре цркве, указују на угледање на рашке средњовековне храмове, што је рано уочено од многих истраживача, наводећи их да Благовештењу припишу порекло из средњег века.⁵ У суштини, храм кабларског Благовештења припада скупини споменика који су настали у оквиру рашке градитељске традиције, по угледу на раније сличне споменике. Вероватно је и Благовештење грађено по узору на цркву у Ариљу.⁶

Посебно место које манастиру Благовештењу припада у односу на све друге овчарско-кабларске манастире, долази од чињенице да је до данашњих дана унутрашњост овог храма остала сачувана у само незнатно измењеном облику из времена изградње и осликавања храма.

² Радомир Станић, *Благовештење под Кабларом*, Градац 1-2, Чачак, 1963, стр. 37-38.

³ Милка Чанак-Медић, *Благовештење под Кабларом*, Саопштења IX, Београд, 1970, стр. 212.

⁴ Обренија Вукадић, *Археолошка истраживања на локалитету „Кулина“*, под Кабларом, Рашка баштина 2, Краљево, 1980, стр. 167-170.

⁵ Радомир Станић, *Благовештење под Кабларом*, стр. 42; Војислав Турић, *Милешева и дрински тип цркве*, Рашка баштина 2, Краљево, 1975, стр. 22-23.

⁶ Марица Шупут, *Споменици српског црквеног градитељства XVI-XVII век*, Нови Сад-Приштина-Београд, 1991, стр. 103-104.

Непосредно по подизању цркве, 1602. године, заслугом и ктиторством игумана Никодима, духовник манастира кир Никифор ангажује зографа Митрофана да ослика за иконостас престону икону Богородице Одигитрије. Исти зограф урадио је 1601/02. године и осликавање лунете изнад улазних врата. Након подизања храма, израде престоних икона и осликавања лунете, следећих тридесет година монаси су службу обављали у неосликаној цркви сакупљајући средства за тај посао. Из тог периода сачувано је мало података. Године 1615. у Благовештењу је умро смедеревски митрополит Софроније. Нови смедеревски владика, Силвестер, направио је три године касније гробницу за Софронија у југоисточном делу припрате. Постоји још један податак из овог периода у коме се говори да је извесни Киријак 1622/23. године преписао у Благовештењу молитвеник. Тек 1632/33. године, за време игумана Михаила, завршен је иконостас, направљен низ икона који је постављен на дрвену преграду која је већ постојала и делила цркву на припрату и наос. Следеће, 1633. године, црква је у потпуности осликана залагањем игумана Михаила и даскала Киријака. Црква је живописана од анонимних сликара чија се рука препознаје и у осликавању припрате манастира Никоља, као и припрате оближњег манастира Жежевице. Тада је и допуњен иконостас са другом групом икона, највероватније 1632/33. године, а свега пар година касније у цркви се нашла још једна стилски јединствена група икона, које су биле постављене на дрвеној прегради која је разделила травеје цркве на припрату и наос. Програм слика у делу цркве у Благовештењу, која је била предвиђена за припрату, што је поновљено и у оближњем Никољу, несумњиво представља део општих схватања намене и украса овог простора у првој половини XVII века. Основно обележје је Богородица, преко које води пут ка спасењу.⁷

Благовештењска црква један је од ретких ентеријера који је тако репрезентативно, раскошно украшен у оквиру српске цркве. Без обзира на скромне архитектонске вредности и мале димензије храма, унутрашњи украси овог манастира били су такви да би се са њима у то време могле похвалити и много богатије и веће цркве и манастири.⁸

⁷ Владимир Петковић, *Српски споменици XVI-XVII века*, Старинар, н.р. VI (1911), Београд, 1914, стр. 165-175; Светлана Пејић, Благога Пешић, *Благовештење кабларско. Првобитна просторна структура и ентеријер*. Зограф 24, Београд, 1995, стр. 91-93, 95-97, 100, 105.

⁸ *Иконостас цркве манастира Благовештења под Кабларом, реконструкција и презентација*, Београд, 1994, стр. 6-7.

Историја овог храма није довољно позната. Црква је 1644. године по други пут обновљена и прекривена шиндром. Тада је вероватно сазидаана нова апсида, јер се стара из непознатих разлога срушила. Она је и данас неосликана. Исте 1644. године подигнут је и конак који данас не постоји. То су подаци из рукописа *Дела айосџолских*, преписаног у Благовештењу 1644. године. Преписивачки рад трајао је и касније. Забележено је да се 1681. године у Благовештењу писало једно *Правило*, односно служба св. Богородице. Преписивач је био монах Симеон, а минијатуре је цртао Софроније.⁹

Није познато да ли је и колико Благовештење страдало за време Велике сеобе 1690. године. Манастирска црква није срушена. У следећем, XVIII веку, број манастира који су имали монахе био је мали, а вести о њима су оскудне и спорадичне. Ипак, забележено је како је у Благовештењу 1737. године боравио Стефан, митрополит Ахилски и зворнички, у доба великих турских насиља, како је то он запамтио. За следећих више од пола века немамо никаквих података о Благовештењу. На једном јеванђељу из 1372. године, које је 1799. године укоричено од монаха Милентија и Никодима, остао је запис да је игуман Благовештења Јевстатије.¹⁰

Манастир је током Првог српског устанка, 1809. године, препокривен. Изгледа да је Благовештење током следеће деценије попаљено од Турака. Вук Караџић је 1820. године забележио да је старешина манастира био Данило, родом из Бистрице у Херцеговини. Поред њега у манастиру су била његова два млађа брата, као и њихов отац. Није познато колико дуго је Данило био игуман манастира. Остао је његов потпис на рукопису кога је 1817. преписао. Када је Каниц посетио Благовештење, 1860. године, игуман је и даље био Данило, али није јасно да ли се ради о истом лицу. Као јеромонах манастира Благовештења помиње се и Михаил Аксентијевић из Дучаловића, који се замонашио 1855. године.¹¹

⁹ Светозар Душанић, Радомир Николић, *Овчарско-кабларски манастири*, Овчар Бања, 1978, стр. 5-23; Милка Чанак-Медић, *Благовештење под Кабларом*, стр. 199-200; Радојко Пиколић, *Записи овчарско-кабларских монаха*, ЗРМ XXVII, Чачак, 1997, стр. 191-192.

¹⁰ Јадрапка Проловић, *Српски рукописи XIII и XIV века у Бечу и манастир Хиландар*, Хиландарски зборник 6, Београд, 1986, стр. 190-197.

¹¹ Вук Стефановић Караџић, н.д., стр. 15-17; Јоаким Вујић, *Овчарско-кабларски манастири*, у: „Овчарско-кабларски манастири”, Градац 98/99, Чачак, 1991, стр. 25-26; Феликс Каниц, *О овчарско-кабларским манастирима*, у: „Овчарско-кабларски манастири”, Градац 98/99, Чачак, 1991, стр. 28-30.

У опису манастира ужичке епархије из 1859. године, забележени су подаци како је Благовештење покривено шиндром, али да је кров сатрулио и да црква прокишњава. Звонара тада није била подигнута, али су постојала два звона, постављена на отвореном простору. Убрзо, 1864. године, црква је препокривена. Најпознатији старешина из друге половине XIX века био је Исаија Катанић из Бреснице. Он је 1869. године подигао нови конак на простору изнад цркве, који је први пут обновљен 1881. године. Игумана Исаију убили су хајдуци 1887. године, највероватније тражећи од њега новац, који је манастир убирао од лечилишта у Овчар Бањи. То није био усамљени случај, јер су хајдуци и пре овог догађаја малтретирали и прогањали калуђере, тако да су од њихове руке погинула четири монаха у клисури.¹²

Имање манастира Благовештења није било мање од Никољског 1820. године, а записано је да су 1826. године за обрадиво земљиште, Турчину спахији, давали на годину 12 гроша и од сваког плода десетак. Већ шездесетих година XIX века манастир је поседовао 26 хектара ливаде и пашњака, 4 хектара воћњака и винограда, два хектара шуме и стоку чија је укупна вредност била 5.000 динара. Сви издаци манастира тада су покривани са 2.300 динара. Овакви приходи су вероватно омогућили поправку цркве 1864. и подизање новог конака 1869. године. Временом, имовина манастира се увећавала тако да је пред Други светски рат у поседу Благовештења било укупно 216 хектара обрадиве земље и шуме. Највећу вредност имало је земљиште у Овчар Бањи, одакле су убирани приходи од лечилишта и зграда које је манастир подигао. То је био разлог да се 1895. године у Народној скупштини покрене иницијатива да држава убира приходе од лечилишта у Овчар Бањи. Почетком XX века манастир је закључио уговор са "Електричним друштвом *Овчар*", што је довело до пробијања тунела испод манастира. Радови су вероватно утицали на пуцање зидова цркве, која је услед склоности паду била ван употребе од 1895. па до 1906. године. Манастир је већ 1908. године поново запустео, тако да у Благовештењу није било монаха све до 1913. године. Због трошности цркве, стари репрезентативни иконостас почетком XX века је демонтиран, а касније однесен на рестаурацију, која се одужила следећих девет деценија.¹³

¹² Слободан Милеуснић, *Опис манастира ужичке епархије 1859. године*, у: „Богородица Градска у историји српског народа”, Чачак, 1993, стр. 242-243; Архимандрит Јован Радосављевић, *Овчарско-кабларски манастири. Монашки живот и страдања у XIX и XX веку*, Приштина, 1998, стр. 249-279.

¹³ Рајић Делфина, Тимотијевић Милош, *Ставарање Српске свете горе. Овчарско-кабларски манастири од XIV до XX века*, ЗРHM XXXII, Чачак, 2002, стр. 53-116.

Између два светска рата обнову манастира вршио је игуман Ми-трофан Иванчевић, родом из Лике. Он је 1928. године подигао нови ко-нак, изграђен у стилу ловачких кућа, а други конак 1932. године, архи-тектуре сличне железничким станицама. Иначе, манастир је пред Други светски рат био место где су одржавани велики молитвени сабори Пра-вославне народне хришћанске заједнице (Богомољачког покрета) и ме-сто где је често боравио епископ Николај Велимировић. Окупација га је затекла баш у овом манастиру. Током рата манастир је често претресан од Немаца, касније и од Бугара. Старешину манастира Благовештења, јеромонаха Николаја Лазовића, родом из Бреснице, Немци су мучили, а касније одвели на Бањицу где је као талац стрељан. Нови игуман био је Василије Домановић, који је 1949. године преминуо, у многоме од по-следица малтретирања полиције. Иако је нова власт била непријате-љски расположена према православној цркви и религији уопште, монаси и искушеници у Благовештењу нису нестали. Један од искуше-ника, Гојко Стојчевић, данашњи патријарх Павле, замонашио се 1947. године баш у Благовештењу.¹⁴

Манастирска црква је поново страдала од детонација у стени испод манастирског комплекса. План за изградњу хидроцентрале спро-вођен је у дело од 1946. до 1947. године. То је, поред неразумевања нове власти, био још један ударац за манастир, у коме је 1949. године преми-нуо игуман Василије. Нови игуман, Данило Здравковић, није дуго био у Благовештењу. Једно време манастир је под управом Преображења, да би 1964. године игуман постао Георгије Добросављевић, који је и данас старешина манастира.

Након Другог светског рата, манастиру су одузета имања. Тако је пресечена економска основа за неку битнију изградњу и обнову мана-стирског комплекса. Игуман је успео да 1975. године обнови конак из 1869. године, а захваљујући Народном музеју у Чачку и Заводу за за-штиту споменика културе у Краљеву црква је од 1966. до 1967. године детаљно реконструисана. Поред стабилизације цркве, измењен је кро-вни покривач, као и сама кровна конструкција.¹⁵

Важан догађај било је враћање старог иконостаса из XVII века, што се догодило 1994. године, чиме је црква вратила делом свој стари ентеријер. Старешина манастира, Георгије Добросављевић, подигао је

¹⁴ Архимандрит Јован Радосављевић, н.д., стр. 249-279.

¹⁵ Милка Чанак-Медић, *Благовештење под Кабларом*, стр. 200.

1995. године нови конак, северно од цркве, али је он својом масом пореметио пропорције манастирског комплекса, нарушивши ранији склад.

Архитектура

Црква манастира Благовештења је једнобродна грађевина, са три травеја, куполом на осмостраном тамбуру и правоугаоним певницама са обе стране брода као и полукружном олтарском апсидом. Археолошка истраживања потврдила су чињеницу из ктиторског натписа, да је цела грађевина једновремено из темеља подигнута 1602. године.

Први травеј цркве, у функционалном смислу, чини припрата. Други травеј је наос, а трећи олтарски простор цркве, са изнутра и споља полукружном апсидом. Није познато време када је оригинална апсида срушена, јер је данашња апсида касније озидана и на њој нема фресака, мада је цела црква живописана. Поновно дозиђивање апсиде највероватније је урађено 1644. године када је црква и препокривена шиндром.

Благовештење је зидано од грубље обрађеног камена повезаног кречним малтером. Једино је тамбур куполе урађен од брижљивије обрађених тесаника, уједначених величина, сложених у водоравне редове. Кров је покривен шиндром. Некада је фасада цркве била малтерисана. Садашњи изглед одступа од оригиналног, јер је црква у непознато време надзиђивана, па је ублажена косина крова. Надзиђивано је и коцкасто постоље куполе, тако да део данашњег крова постоља покрива делимично прозоре на тамбуру. Црква споља нема никаквих украса, осим на тамбуру. На угловима осмостраног тамбура присложене су зидане колонете, које у пресеку износе три четвртине круга. Колонете се утапају у профилисани венац, над којим је калота.

У унутрашњост храма светлост продире кроз осам прозора тамбура, који су делимично у доњој зони заклоњени кровом постоља. На северној певници налази се једини оригинални прозор из времена градње цркве. Откривањем малтера указала се изнутра изнад прозора једна ниша која се завршава у облику поврнутог лука. На јужној певници, на источној страни апсиде, као и на јужном делу наоса, на месту ђаконикона, налази се по један прозор. Они су током времена изменили првобитан облик, па су данас правоугаони. Високо изнад улаза у цркву налази се једна мала бифора изнад чијих отвора је правоугаоно поље, а у њему плитка ниша која се завршава поврнутим луком.

Улаз у цркву је са западне стране. Врата су једноставно обликована, без украса, једино је изнад портала изведена лунета. Западна фа-

сада цркве заклоњена је дрвеним тремом. Он је у Благовештењу засебан градитељски део, што је била једна од архитектонских одлика послевизантијских манастирских цркава. То је простор у коме су вршене одређене литургијске радње, али и простор који задовољава уобичајене потребе верника.

У југоисточном делу наоса цркве саграђена је 1619. године гробница за умрлог смедеревског владика Софронија. У припрати се налази и камена крстионица, део оригиналног каменог намештаја храма из XVII века.

Средишњи део цркве, наос, након уласка из припрате шири се по висини ка куполи и по ширини у певнице. Купола се ослања на четири лука. Неимар цркве је одступио од уобичајених градитељских образаца рашке школе и куполу, споља осмостраног а изнутра кружног тамбура, подигао на посебним луцима који носе пандантифе. Источни и западни лук спајају пиластре. Северни и јужни лук су нешто повишени у односу на полуобличасте сводове певница. Пиластри су тако подигнути да представљају продужетак источних и западних зидова певнице.

Олтарски део одвојен је иконостасом, али и конструктивно. Иза пиластара изведени су лукови који се ослањају на полуобличасти свод изнад апсиде. Ти лукови обележавају бочна одељења олтарског простора, проскомидију и ђаконикон, који у основи грађевине нису наглашени. На тај начин, на северној страни олтарског простора изведен је протезис и у њему три нише. На јужној страни је ђаконикон, са једном нишом и прозором. Апсида је касније дозидана и њен пречник је нешто већи од пречника куполе. У олтарском простору налази се и банак за седење-синтронон. Овај архитектонски елеменат јавља се већ у рановизантијско доба у епископским, архиепископским или патријаршијским средиштима. Временом је овај камени банак био све ређи у ентеријеру олтара, што се посебно односи на цркве после губитка самосталности Српске православне цркве. Међутим, од друге половине XVI века синтронон-камени банак се поново јавља чак и у скромним црквама, задржавајући функцију седења у олтару, али уз промену значаја особа које на то имају право.

На поду наоса налази се амвон, на коме је представа два укрштена равнокрака троугла, односно мотив Соломоновог слова, са једним шестолисним цветом. Поред мермерног амвона са геометријским орнаментом, од каменог намештаја сачувани су још поменута крстионица и делови два пара свећњака. Ови делови намештаја припадају групи производа студеничке клесарске радионице и уобичајени су за то време.

Следећи традиције рашке градитељске школе, што је било нарочито изражено на подручју обновљене Пећке патријаршије након 1557. године, црква манастира Благовештења је саграђена у том архитектонском стилу, можда највероватније по узору на оближњу цркву у Ариљу, како то закључује Марица Шупут. Али у изградњи је одступљено од многих детаља рашке школе, доносећи сасвим нова решења. Најпре је извршено скраћивање простора, јер храм нема архитектонски издвојену припрату. Ту је и појава лажног, дрвеног свода изнад припрате, а необично је и извођење поткуполне конструкције са удвојеним луцима (уместо да се купола постави над краковима певничког трансепта у Благовештењу су израђени удвојени лукови). Својом архитектуром Благовештење је, после Св. Тројице, сасвим сигурно најлепши манастир у Овчарско-кабларској клисури.¹⁶

Зидно сликарство

Црква манастира Благовештења осликана је 1633. године. Изузетак је лунета изнад улаза, која је осликана 1602. године, одмах по подизању цркве. Просторну структуру манастирске цркве чине три дела: олтарски простор, наос са певницама и куполом и припрата. Овакав распоред условио је и програм живописа.

Олтар

Живопис у олтарском делу није у потпуности сачуван, јер је апсида президана после рушења оригиналне. Фреске су остале на делу проскомидије и ђаконикона, распоређене у две зоне. Зона сокла осликана је орнаментом који опонаша мраморирање.

На северном ступцу који се ослања на олтарску апсиду доле је насликан *архиђакон Стефан*, а више њега св. *Григорије из Нисе*. Протезис има три нише. У једној од њих насликан је *Мртви Христос*. На северном зиду овог дела олтара насликана је *Визија св. Петра Александри-*

¹⁶ Владимир Р. Петковић, *Српски споменици XVI-XVII века*, Старинар, н.р. VI (1911), Београд, 1914, стр. 165; Радомир Сташић, *Благовештење под Кабларом*, стр. 35-43; Оскар Храбовски, *Конструктивна асанација и стабилизација цркве манастира Благовештења под Кабларом*, Саопштења IX, Београд 1970, стр. 189-196; Милка Чанак-Медић, *Благовештење под Кабларом*, стр. 199-220; Милка Чанак-Медић, *Неки примерци црквеног каменог намештаја, амволских плоча и прозорских трансена*, Зборник Народног музеја IX-X, Београд, 1979, стр. 533; Марица Шупут, *Споменици српског црквеног градитељства XVI-XVII век*, Београд, 1991, стр. 102-104; Светлана Пејић, Благога Пешћ, и.д., стр. 91-105; Светлана Пејић, *Манастир Пустућа*, Београд, 2002, стр. 58-61.

јског, који је окренут маломе Христу, приказаном одмах изнад нише протезиса. Изнад овог приказа насликана је сцена *Неверовање Томино*, а над њом композиција *Силазак у ад*. Христос стоји преко сломљених врата ада, чија су крила укрштена, изводећи из гроба Адама и Еву.

На јужном зиданом ступцу, који се ослања на олтарску апсиду, доле је насликан *св. Сфиридон*, а изнад њега је арханђео *св. Михаил*. Тако-никон има једну нишу у којој су приказани *ђакони Роман и Лаврентије*. Изнад нише је *св. Јаков*, док је на јужном зиду овог простора олтара насликан *Кирил Александријски*, такође у одежди архијереја, са конусном капом на глави.

На своду се познају трагови фресака које приказују *Вазнесење Христово*.

Наос

Наос је ограничен простором северне и јужне певнице, као и са некадашње две иконостасне преграде. Осликани су сви делови овог простора, а живопис је у целини сачуван.

Црква манастира Благовештења имала је предњи иконостас, који је заправо био преграда између наоса и припрате. Пошто је то била дрвена конструкција, на њој нису биле фреске, што је условило и извесна померања у програму фресака наоса у односу на уобичајени распоред у црквама.

Низ светитеља у виду стојећих фигура почиње на источном зиду јужне певнице где су у доњој зони насликани: *св. Јован Боџослов* и сцена *Деизиса*; у средини Исус Христос на престолу, на његовој десној страни Богородица, а лево *св. Јован Крститељ*. Иза ове сцене живописани су свети ратници *св. Теодор Тирон* и *св. Теодор Стрешки*. Испод прозора насликан је у попрсју *св. Никола Нови*. Западно од прозора су *св. Меркурије* и *св. Евстахије*. На западном зиду јужне певнице приказани су *св. Јаков Персијски*, *св. Симеон Српски* и *св. Сава Српски* чији је саκος украшен медаљонима који су оивичени смеђом бојом са црним крстовима. На западном стубу јужне певнице, у доњој зони, приказан је *арханђео Михаил*. Ова представа веома је избледела.

На западном пиластру северне певнице, у доњој зони, насликан је *арханђео Гаврил*, који у десној руци држи скиптар, а у левој куглу.

У доњој зони на западном зиду северне певнице насликани су у стојећој фигури *Цар Константин* и *царица Јелена*, са часним крстом између себе као и једна фигура која је нејасна. На северном зиду северне

певнице насликани су свети ратници. Западно од прозора су *св. Христифор* и *св. Прокојије*, а источно од прозора *св. Нестор* и *св. Димитрије*. Испод прозора насликан је *св. Георгије Нови*, са капицом на глави. На источном зиду северне певнице су *св. Никола* у епископском орнату на престолу, док су уз њега десно насликани *Исус Христос* како му предаје митру и јеванђеље, а лево *Богородица* која му предаје омофор. Обе фигуре су насликане у допојасној представи, окренуте св. Николи. До светог Николе насликан је *св. Георгије*.

Изнад стојећих фигура насликан је низ медаљона, који раздвајају следећи низ фресака од стојећих фигура светитеља. У медаљонима су приказане допојасне представе светих мученика, али нису сачувани сви натписи. На источном стубу јужне певнице насликан је медаљон са *св. Евстратијем*. Следећи је медаљон чији је натпис данас нечитљив. Даље следе медаљони у којима су живописани *св. Евђеније*, *св. Аксентије*, *св. Оресит*, *св. Кузман*, *св. Дамјан*, *св. Пантелејмон*, затим медаљон у коме се не распознаје натпис и на крају медаљон са представом *светој Трифуна*. На западном ступцу јужне певнице, изнад *арханђела Михаила*, у медаљону је приказан *св. Северије*.

Изнад западног пиластра северне певнице, на коме је приказан *арханђео Гаврил*, налази се први медаљон, у коме је представљен *св. Матија*. Овај медаљон је одвојен од осталих десет медаљона који раздвајају горњу зону фресака од доње зоне стојећих фигура светитеља. Сви натписи крај ових мученика временом су се изгубили.

На јужном зиду, изнад медаљона, у горњој зони почиње циклус *Страдања Христових*. Прво је насликана *Молитва Христова на Маслиновој Гори*, која је данас јако оштећена. Следећа је сцена *Издајство Јудино*, па *Руцање Христу* и на крају *Христос пред Пилајом*. Циклус се наставља на западном зиду, где је најпре насликан *Пути Христов на Голгошту*, а иза ње *Распеће*. Фреска изнад арханђела Михаила данас је веома оштећена, тако да се не распознаје.

Сасвим горе, на јужном зиду, насликане су *Благовести*, затим *Рођење Христово*, а на западном зиду *Срећење*. Ово су сцене из циклуса *Празници Господњи*.

У горњој зони фресака на северном зиду насликан је циклус *Страдања Христових*. На ступцу је приказано *Одрицање Петрово*. Слика је веома оштећена. На западном зиду северне певнице наставља се овај циклус у две сцене: *Скидање са крста* и *Полагање Христа у гроб*. Натписи су се изгубили. На северном зиду насликани су *Рођење Богородичино* и *Успење*. Ова сцена живописана је уобичајено, али у сажетом

облику, без облака на којима долазе апостоли. Композиција се редовно приказује на западном зиду наоса изнад улаза, али пошто је у цркви манастира Благовештења између наоса и припрате била дрвена преграда, онда је ова сцена морала да се постави на друго место.

На источном зиду северне певнице, у горњој зони, насликан је *Улазак Христос у Јерусалим*, али је представа веома нејасна. Друга слика на истој страни је оштећена. У највишој зони северне певнице приказана су три *Господња празника*: на западном зиду *Крштење Христово*, на северном зиду *Преображење*, на источном *Васкрсење Лазарево*.

Изнад наоса уздиже се купола, која је такође живописана. Као што је и уобичајено, на пандантифима насликана су четири јеванђелиста. На северозападном *Матеј*, који седи пишући јеванђеље, коме је анђео симбол. На југозападном пандантифу живописан је јеванђелист *Јован*, окрећући главу према небу, где се види његов симбол-орао. Ђакон *Прохор* пише јеванђеље по његовом диктату. На североисточном пандантифу приказан је јеванђелист *Марко* са симболом-лавом. На југоисточном пандантифу насликан је јеванђелист *Лука* који пише јеванђеље. Наспрам њега је живописан његов симбол-крилати во.

На луку између јеванђелиста Матеја и Марка насликан је *арханђео Михаил*, између Марка и Луке *арханђео Рафаил*, између Луке и Јована *арханђео Гаврил*, а између Матеја и Јована *арханђео Урил*.

На луковима изнад јужне и северне певнице налазе се по две стојеће фигуре светитеља, а испод њих, до стубова на које се ослањају луци, насликани су медаљони. Сви натписи данас су нечитљиви.

У тамбуру је уобичајено да се сликају старозаветни пророци. Ови визионари Христовог доласка нису ни овде изостали. Сликани су у два реда. Допојасне фигуре (Агеј, Јона, Михеј, Малахија, Захарија млади, Натан) насликане су у прстену испод прозора, а стојеће фигуре између отвора прозора (Захарија, Давид, Исаија, Данил, Јован, Исаија, Соломон, Јеремија). Сви држе развијене свитке са текстовима.

У калоти кубета насликан је *Христос Пантократор* (Сведржитељ), а око њега је *Небеска литургија*. У средини је часна трпеза, над којом је балдахин. Над њима стражаре два шестокрила серафима. Лево од часне трпезе Исус Христос као првосвештеник испраћа свечану процесију. Готово исто иконографско решење ове композиције налази се у куполи жежевачке цркве.

На јужном ступцу, који носи тријумфални лук, насликан је доле *св. Алимџије Ситолџник* чија је слика јако избледела, а више њега *св. Игњатије Богоносац*. На северном ступцу што носи тријумфални лук, живо-

писан је доле *св. Никанор*, више њега *св. Лазар*. Следи представа *Гроба Христовог*. У темену тријумфалног лука насликана је у медаљону *Богородица*, а од ње по лествицама се пењу и спуштају анђели. То су *Лествице Јаковљеве*.

Припрата

Припрата је од наоса некада била одвојена предњим иконостасом и имала је спрат који је остао неосликан. То је условило да у припрати постоје само четири зоне слика раздвојене низом медаљона. Зона сокла осликана је орнаментом који опонаша мраморирање.

На јужном зиду, у источном углу, прва стојећа фигура је лик *св. Николе* који за руку води *Стефана Дечанског* и приводи га *Христу*, насликаном на источној страни пиластра. Предложак је узет из *Празничног минеја* Божидача Вуковића, штампаног 1538. године, а иста сцена поновљена је у припрати манастира Никоља, Жевице и Подмаинама.

Иза Стефана Дечанског насликан је *кнез Лазар*. Све до обнове Патријаршије кнез Лазар није сликан у црквама. Немањићи су били много чешће приказивани као утемељивачи српске државе и цркве, а кнез Лазар је почео да се слика у црквама тек у другој половини XVI века, када долази до својеврсне ренесансе у обновљеној српској цркви. До тада био је готово заборављен. Ипак, и тада је кнез Лазар сликан на једном уском простору. Најпре је у Пећкој патријаршији 1633/34. године насликан портрет кнеза Лазара, прва следећа представа била је у Благовештењу, а затим и у Жевици код Чачка. Кнез Лазар је уврштен међу највеће српске светитеље - *св. Саву*, *св. Симеона*, архиепископа Арсенија, Стефана Дечанског, а све је то било резултат настојања патријарха Пајсија за гајење култа српских светитеља. Изгледа да није било истрајног неговања култа кнеза Лазара, па следећих тридесет година није било сликања његовог лика. Портрет у Благовештењу изгубио је сваку сличност са најстаријим приказима кнеза Лазара и да није натписа поред главе, идентификација би била немогућа. Кнез Лазар је у Благовештењу насликан у владарском оделу пренатрпаном украсима. На глави има куполасту круну. У десној руци држи акакију, леву уздиже показујући длан. Лице је снажно, нос општар и дуг, очи јако примакнуте, коса пада на леђа, а брада је раздвојена у два снажна прамена.

Иза кнеза Лазара насликан је *св. Арсеније архиепископ српски*. Од пропасти српске државе па до обнове Пећке патријаршије Арсенијев

портрет нигде није сликан. Од тада његов култ се појачава, а фреска у Благовештењу је једна од низа приказа који су постајали све бројнији.

На јужном зиду припрате, у зони стојећих фигура, на крају је насликан *свешти Пахомије*. Њему се обраћа *арханђео Рафаил*. На западном зиду, јужно од улаза, приказани су у пустињачкој власеници *св. Макарије Еџиптајски*, а до њега *св. Арсеније Велики*.

Са северне стране улаза је *св. Зосим*, у оделу свештеника, који у левој руци држи путир, а десном причешћује *Марију Еџиптајску*, насликану до њега. Крајњи лик на западном зиду припрате је *св. Киријак*.

На северном зиду најпре је насликан *св. Харитон*, до њега *св. Теодосије*, затим *св. Сава Освећени*, па *св. Јевтимије*, чији је лик јако оштећен, а на крају *св. Антоније*.

У југоисточном углу је медаљон са *св. Петром Коришким*, а на јужном зиду насликано је шест медаљона. У њима су допојасне фигуре мученика: *св. Јоаким Сарандајорски*, *св. Прохор Пчињски*, *св. Јован Рилски*, *св. Јован Дамаски*, *св. Кирик* и *св. Јулија*.

На западном зиду представљено је осам медаљона са ликовима светих мученица: *св. Катарина*, *св. Варвара*, *св. Пелагија*, *св. Марина*, *св. Јерина*, *св. Теодосија*, *св. Анастасија*, *св. Ефимија*.

На северном зиду је шест медаљона, али су добро очувани натписи првих пет: *св. Недеља*, *св. Пејка*, *св. Стефан Нови*, *св. Айолоније*, *св. Давид Солунски*. Последњи медаљон у овом низу, као и медаљон на северозападном пиластру, нема читљив натпис.

Изнад зоне медаљона илустрован је Богородичин акатист, који почиње на јужном зиду са три сцене у којима су илустровани први и други икос и други кондак ове химне. Натписи су временом нестали. У првој сцени *Анђео доноси Марији благу вест*. Исто је приказано и у другој и трећој сцени, с том разликом што у другој сцени Марија седи, док је у трећој устала са седишта. У четвртој сцени илустрован је трећи кондак: *Непорочно зачеће*. Марија седи на престолу, а иза ње два анђела држе раширену белу драперију. Горе из плавог сегмента неба, на Марију се спушта један зрак. У петој слици на јужном зиду илустрован је трећи икос, *Сусрет Богородице и Јелисаветине*, које се држе у загрљају.

На западном зиду наставља се акатист Богородици. У првој сцени илустрован је четврти кондак *Јосиф чини прекоре Марији због њене бременитости*. Лево стоји Јосиф и обе руке пружио је пут Марије. Десно стоји Марија са смерно погнутом главом притискујући десном руком прса своја. У другој слици по реду илустрован је пети кондак: *Мудраци са истока вођени звездом иушују у Витлејем*. Мудраци јашу на коњима,

а пред њима јаше анђео. Горе на небу блиста звезда. На следећој сцени илустрован је четврти икос, *Рођење Христово*. Марија лежи поред малог Христа који је у јаслама. Ту су и во и магарац. Доле је уобичајена спена купања новорођенчета. Пастири су дошли да се поклоне новорођенчету, а Јосиф седи у разговору са једним пастиром. Иза ове сцене насликан је пети икос, *Поклоњење мудраца новорођеноме Христосу*. Мудраци приступају Марији која држи на руци малог Христа и приносе своје дарове. Последња слика илуструје шести кондак, *Повраћање мудраца у Вавилон*. Десно је насликан град у чију капију улази краљ праћен трима мудрацима.

На северном зиду припрате, у горњој зони, наставља се акатист Богородици. Прва сцена илуструје шести икос, *Бекство у Еџипат*. Марија јаше на мазги и држи малог Христа на крилу. За њом следи Јосиф. Мазгу води један младић. Затим је илустрован седми кондак, *Срећење Господње*. Симеон прима малог Христа кога му подноси Марија. Иза Марије је Јосиф. Затим је илустрован седми икос: Христос је у средини слике, а лево и десно су апостоли. Последња слика на овом зиду илуструје осми кондак *Страно рождаство видевише*. Горе је Марија на престолу са дететом, а са стране су по три светитеља. Последња сцена, насликана на пиластру, јако је оштећена и данас није добро видљива. У нивоу таванице између греда, на северном и јужном зиду, исликан је узан орнаментални фриз.

На северозападном пиластру, у припрати, написан је ктиторски натпис у коме се говори о живопису целе цркве. Он је овде померен са уобичајеног места изнад улаза из припрате у наос, јер је ту била дрвена преграда-предњи иконостас.

Трем

На западној фасади код улаза у цркву, испод трема, насликана је сцена *Страшног суда*. Као место где су се монаси окупуљали да заједно уђу у цркву на молитву, место где су обављане одређене богослужбене радње, ова представа је требало да подсети вернике на муке грешника, потребу вођења примерног живота и упозори на неизбежност казне за оне који падају у грех. Сложена есхатолошка представа Страшног суда детаљно дочарава други долазак Исуса Христа и коначан суд. То је била омиљена тема у сликарству послевизантијског периода на православном истоку. После обнове Пећке патријаршије ова сцена била је често сликана и сачувана је у преко тридесет цркава из овог периода.

Зона сокла је осликана једноставном драперијом. Десно од врата насликан је *рај*. Пред рајским вратима стоји један серафим, а у рају седе *Богородица*, праведни *разбојник*, док *Аврам*, *Исак* и *Јаков* држе у крилу душе праведника, насликане као одојчад. Лево од врата насликан је *Иакоа*. У разглављеним чељустима ада, у пламену, муче се грешници. У горњој зони ове сцене насликан је *анђео који њуби*. Испод анђела који трубом оглашава да је куцнуо час *Срашног суда* и према коме стоји један јелен, приказане су персонификације *Земље* (горе) и *Мора* (доле). Пробуђени звуцима трубе *Сѣрашног суда* умрли устају из гробова, а разне немани избацују из себе створења која су прогутала.

Изнад врата је лунета, осликана одмах по подизању храма 1602. године, са представом Благовештења. Десно од лунете налази се натпис у коме се говори да су приложници осликавања овог простора били златар Белан и терзија Обрад из Ужица. Десно од лунете насликан је *Адам*, лево *Ева*, како клече пред етимисијом.

Изнад лунете насликана је *етимасија*, обележена као *Престіо Божји*. Сцена је доста оштећена. Насликан је престо на коме је расклопљена књига. Около стоје инструменти страдања Христовог (копље, клинци, трнов венац итд). Престо чувају анђели.

Неколико одвојених група лево и десно окренуто је овоме престолу. Најближа група десно обележена је као *хор њорока*, затим *хорови аѣостіола*, па *хор архијереја*, *хор ѡкона* и на крају *хор мученика*, а следе *хор ѡрејодобних*, затим *хор ѡрејодобних жена*. *Мојсије* предводи једну групу *стѣрозаветних личностіи*.

Сасвим горе, у средини, приказан је у елиптичној мандорли *Христіос као судија светиа* како седи на престолу са испруженим рукама у страну, обраћајући се праведнима и грешнима. На длановима његовим виде се ране. С десне стране *Христіове* насликана је *Богородица*, с леве св. *Јован Крстїиѣл* и они чине *Деизис*. Између *Христіа* и његових суседа лево и десно су анђели у одећи василевса. Лево је представљен месец, а десно сунце. Ту по један анђео лебди у ваздуху развијајући небо насликано као широки свитак који се одвија и присут је стилизованим звездама. Лево и десно седи по шест апостола, који присуствују суђењу. Први на десној страни од *Христіа* је *аѣосіол Петѣр*, који држи кључ од раја. До њега је *Јован*, затим *Лука*, *Андреја*, *Јаков* и *Филиј*. Први на левој страни од *Христіа* је *Павле*, следе *Матіеј*, затим *Марко*, *Симон*, *Варѣоломеј*, *Тома*. Иза апостола живописана је читава војска анђела од којих сваки држи свитак у руци.

Иако уметничка вредност благовештењског живописа није изразита, он ипак представља једно од успешних остварења у нашем зидном сликарству у првој половини XVII века. Од боја преовлађују окер и црвена (печени окер), плаве готова да и нема. Упркос колористичком сиромаштву, испољене су цртачке способности зографа чија је рука сигурно сликала ликове светитеља и педантно исписивала натписе.

Сцене се одликују јасноћом у изразу, мада су због малог простора прилично упрошћене. Концизност у приповедању постигнута је увођењем малог броја фигура. Служећи се познатим композицијским схемама и типовима, фреске се карактеришу садржајном једноставношћу. Драперије су углавном наглашене и дате складно уз покрет. Архитектура у позадини композиција сликана је на уобичајен начин.

У време патријарха Пајсија (1614-1648), који је негујући култ српских светитеља посредно утицао на избор тема у сликарству цркава и манастира Пећке патријаршије, настао је и Благовештењски живопис. Сачуване фреске поред ликовних вредности садрже типичне одлике православне иконографије турског доба. Ту срећемо ликове који су готово редовно представљани у то време. У мноштву светитеља истиче се неколико ликова који скрећу пажњу својом занимљивом сликарском обрадом. Карактеристични ликови ове поворке су представе кнеза Лазара, Стефана Дечанског, св. Саве, св. архиепископа Арсенија.¹⁷

Иконостас

Манастир Благовештење поседује један од значајнијих иконостаса из прве половине XVII века у српској уметности тога доба. Црква овог типа била је један од ретких храмова, који су добили тако репрезента-

¹⁷ Владимир Р. Петковић, н.д., стр. 165-176; Радомир Ставић, *Благовештење под Кабларом*, стр. 48-59; Сретен Петковић, *Зидно сликарство на подручју Пећке патријаршије 1557-1614*, Нови Сад, 1965, стр. 1, 6, 8, 52, 55, 58, 62, 83, 85, 87, 88, 92; Сретен Петковић, *Утицај илустрација из српских штампаних књига на зидно сликарство XVI и XVII*, Старијар н.с. XVII, Београд, 1966, стр. 91-96; Десанка Милошевић, *Срби светитељи у старом сликарству*, у: "О Србљаку", Београд, 1970, стр. 188-238; Сретен Петковић, *Култ кнеза Лазара и српско сликарство XVII века*, Зборник за ликовне уметности МС 7, Нови Сад, 1971, стр. 85-88, 95-96, 98-100; Светозар Душанић, Радомир Николић, н.д., стр. 17-18; Светлана Пејић, Благога Пешић, н.д., стр. 91-105; Љиљана Шево, *Манастир Ломница*, Београд, 1999, 133-134; Светлана Пејић, н.д., стр. 75-145.

тивно украшен ентеријер у коме је импресивни иконостас, заузимао доминантно место својом изузетно богатом дуборезном обрадом и сликаном декорацијом. Изрезбарити, осликати, позлатити и платити цео иконостас, био је велики подвиг, што говори да је манастирско братство било економски снажно, или је имало богатог дародавца. Поједини натписи откривају нам имена приложника.

Задржавање аутентичног иконостаса у цркви посебна је реткост. Нажалост, сви делови нису до данас сачувани, један део је реконструисан, а садашњи изглед највероватније није у потпуности истоветан са првобитном замисли и распоредом икона. Од оригиналних делова сачувани су *Престона икона Богородице* са малим Христом, тролисно северно полукружно обликовано надверје, шест малих празничних икона, две престоне иконе са првобитног предњег иконостаса и *Деизис*.

На основу фотографија из 1902. године направљене су копије оригинала прилично оштећених временом: подножје Великог крста са змајевима; Велики крст са *Распећем*; украсни део са св. Јованом, испод *Распећа*; звездасти медаљон са представом Сунца. Урађене су и царске двери и на њима су насликане *Благовести*. Надверје је обликом и украсом поновило старо, док је представа *Негреманоћ ока* изабрана према аналогијама.

Трећу целину чине преостале иконе и украси који су савремена реконструкција делова старог иконостаса који недостају.

Фотографије су пружиле сигурне податке за израду дуборезних, орнаментом украшених греда које одвајају иконостасне зоне, као и за украсне елементе око крста са *Распећем*. Бочне проскомидијске двери урађене су по аналогијама. За шест нових празничних икона као основа величине, облика и украса, послужила је сачувана група, а као композициони узор коришћене су одговарајуће фреске из благовештењске цркве. Тако иконе са сценама *Рођења Христовог*, *Преображења*, *Уласка у Јерусалим*, *Силаска у ад*, *Силаска Св. духа* и *Усијења Богородице* допуњују празнични низ.

Садашњи изглед иконостаса не подудара се са некадашњом замисли и распоредом икона у цркви. Реконструкцију је урадио Милорад Медич са својим сарадницима, по првобитној идеји Душанке Ранковић-Вучићевић, и она подразумева једну иконостасну преграду коју чине: царске двери, надверје, престони низ икона, двери за проскомидију са надверјем, фриз са празницима, *Деизисни чин* и крст са *Распећем*.

Међутим, у цркви манастира Благовештења некада су била постављена два иконостаса: један испред олтарског дела, а други иконостас

између припрате и наоса. Историја настанка иконостаса испред олтара почела је исте године када је завршено зидање цркве, 1601/02. године. Тада је духовник манастира, кир Никифор, ангажовао даровитог зографа Митрофана који је насликао престону икону Богородице Одигитрије.

Лице Богородице је дугуљасто са издуженим вратом. Моделовано је са изузетном пластичношћу, која је посебно дошла до изражаја у третману врата. Мирно, монументално и хладно Богородичино лице, оставља утисак извесне архаичности. Зналачка и брижљива обрада Богородичиног попрсја, са наглашеном сигурношћу у моделовању лица и руку, указује на искусног и способног мајстора чије је име забележено у приложничком запису. Он је исписан поред Христа, на зеленој позадини, у четрнаест редова, црвеном бојом, и читљив је и данас. У њему се говори да је захваљујући јеромонаху Никифору са братијом зограф Митрофан 7110 (1602) године насликао икону, што открива да је Митрофан урадио више икона исте године за манастир Благовештење, али оне данас нису сачуване.

На основу расположивих података можемо претпоставити да је Митрофан урадио три престоне иконе на првобитном иконостасу.

Другу групу икона која је настала у Благовештењу чине: царске двери и тролисно, полукружно обликовано надверје са представом *Деизиса*, али и нешто уже надверје са представом *Госпољубља Аврамовог* обележеног као *Св. Тројица*, затим *Деизисни чин* са подеоним гредама као и крст са *Распећем* и свим пратећим елементима. Ову групу икона карактерише богато позлаћена дуборезна орнаментика.

При резбарењу доследно је коришћен полукружни лук, било као облик надверја, било као оквир поља предвиђеног за сликање. Сликарик просечних способности прилагодио се оквиру које је дао маштовити дуборезац. Натпис у подножју крста, видљив једино на фотографији из 1902. године, открива нам да је читава ова група икона настала 1632/33. године.

По завршетку израде ове групе икона, иконостас је имао три зоне: затечени три деценије старији низ престоних икона, допуњен царским дверима са надверјем, као и надверјем које наткриљује северни пролаз; у другој зони био је *Деизисни чин*, а на врху крст са распетим Христом. Оваква олтарска преграда уклапа се у сазнања о постојећим олтарским преградама из прве половине XVII века. Дуга израда и надградња иконостаса била је карактеристична за многе манастире из тог времена (као што је то била Морача), па је то био случај и са Благовештењем.

Трећа група икона, постављена на предњем иконостасу, настала је 1634/35. године и њу карактерише редовна употреба седластог лука и неупоредиво скромнија дуборезна орнаментика. Само сликарство икона грубље је у детаљу, тврђе и сведеније у цртежу, сужене колористичке скале у којој преовладава засићена црвена боја. Наведене карактеристике опажају се на пару престоних икона, на данас непостојећем надвезу над *Деизисом* и на седам малих икона са празничним темама.

На икони *Деизис са апостолима*, централно правоугаоно поље са леве и десне стране оивичавају стубићи у виду тордираног ужета са капителима, а на горњој страни посувраћени исламски лук, изнад кога је поље са осам полуплохастих испупчења. Исус Христос седи на раскошно декорисаном престолу. Брижљива и зналачка обрада Христове главе и лица, руку, ногу и драперија указује на искусног и способног мајстора са изразитом склоношћу према колориту. Десно од Христа је Богородица у допојасној представи, која рукама указује на њега. Лево од Христа је св. Јован Претеча.

Поље лево од Деизиса испуњено је одозго надоле попрсјима апостола. У горњем делу иконе, у правоугаоном средњем пољу, приказано је попрсје Христа као Старца Данима. Благосиљајући раширеним рукама, са седом косом и густом брадом, насликан је у фронталном ставу. У горњем десном углу насликан је симбол јеванђелисте Јована у виду орла код кога је отворено јеванђеље, а у горњем левом-анђео као симбол јеванђелисте Матеја. У левој руци држи затворено јеванђеље, а десном показује на њега. Десно, крај арханђела Михаила, насликан је симбол апостола и јеванђелисте Луке-во. Овај јеванђелиста је погрешно сигниран као Марко, а лево уз арханђела Гаврила-симбол јеванђелисте Марка-лав, са затвореним јеванђељем. Поље десно од Деизиса испунили су одозго надоле следећи апостоли: св. Петар, св. Јован, св. Марко, св. Андреј, вероватно св. Вартоломеј, св. Тома. На левој страни приказани су св. Јаков и св. Филип, док имена осталих апостола нису читљива.

Поред несумњивих ликовних квалитета, ова икона добија на значају због чињенице што се на њој делимично очувао врло драгоцен запис. Он је на зеленој основи, крај Христових ногу, исписан у шест редова. У приличној мери је оштећен, па је делимично читљив. У њему се говори да је презвитер Радивој, из села Гостиља, 7143 (1635) године откупио иконе.

Некада на предњем иконостасу, а данас на олтарском, налазила се престопа икона *Богородица са Христом, анђелима и пророцима*. Ова икона у дуборезном погледу не разликује се битно од претходне: на исти

начин је обрађен њен оквир и средишње поље у коме је представљена Богородица са малим Христом. Све дуборезне површине су покривене златним листићима.

Централни сликани мотив чини Богородица која седи на престолу, држећи у крилу Исуса Христа. Натпис није очуван. Исус Христос, који седи на Богородичином крилу, десном благосиља а у левој држи смотан свитак. Христос, као и Богородица, насликан је у фронталном ставу. Бочно од Богородице приказана су попрсја двају анђела.

На пољу, између дуборезног оквира и површине на којој је приказана Богородица са Христом и анђелима, насликани су пророци и Христос Емануил, који је представљен изнад Богородице, у средини између два пророка. Десно од Христа је и попрсје пророка Давида, а лево је пророк Соломон. На десној страни иконе, одозго на доле, у вертикалном низу, у допојасној представи, насликано је седам пророка, чији су натписи уништени. На левој страни приказано је још седам пророка чије сигнатуре нису читљиве.

Икона *Госпољубље Аврамово* и шест празничних икона чине фонд дела која су улазила у састав иконостасне целине манастира Благовештења, сликане 1635. године, односно тадашњег предњег иконостаса.

Сликана површина иконе *Госпољубље Аврамово* је удубљена тако да оквир иконе чини испупчење које је доле профилисано у виду три полукруга, од којих је средњи највећи. Ова икона се налази изнад северних двери на иконостасу. Приказана су три анђела који седе за елипсастом трпезом, као и Аврам и Сара.

Икона је сликана на двобојној позадини: горе златној а доле зеленој. Инкарнати су румени, са окер сенкама. Драперије на одећи су врло брижљиво третиране, а сликарска обрада лица и руку импонује сигурношћу и искуством. Колористичка хармонија, живост и свежина употребљених боја битне су одлике овог занимљивог дела.

Све празничне иконе представљене су на површини коју оивичава посувраћени исламски лук, који, у ствари, затвара правоугаоно аркадно удубљено поље. Динамичан, помало наиван цртеж са местимичним неспретностима, усклађен је са живим и звонким колоритом.

Ова група икона некада је била постављена на прегради између наоса и припрате, што је чинило предњи иконостас. У првој зони биле су две престоне иконе, а надверје са седластим луком и представом Деизиса стајало је изнад централног пролаза у наос. Други низ чинио је фриз од 12 малих икона са празничним темама. Удвојена деизисна тема препознаје се на престоној икони и надверју.

Није познато када је уклоњена ова преграда, али је то можда урађено 1900. године, када је у Благовештење пренешен иконостас из оближње Тројице, да замени дотрајали благовештењски иконостас који је расклопљен и склоњен. Захваљујући руском научнику Покришкину, који је 1902. године фотографисао ове делове, ми данас можемо реконструисати изглед првобитног стања и изгледа благовештењског иконостаса.

Пројекат радова на конзервирању цркве обухватао је и скицу за реконструкцију иконостаса. Пројекат је 1974. године урадио професор Милорад Медић, а 1977. кренуло се у копирање постојећих пропалих делова, допуњених подацима коришћеним са фотографија. Радови су започели 1980. године израдом копије великог крста са Распећем. Због недостатка новца радови су прекинути и завршени тек 1993. године.¹⁸

Ризница

Једна од најстаријих књига која се налазила у овчарско-кабларским манастирима било је Благовештењско јеванђеље, настало 1372. године, а које је 1799. године поново повезано у Благовештењу. Данас је овај вредан рукопис у Бечу. Некада је ризница манастира била богатија. Остали су записи о продаји рукописа, као у случају дванаест минеја продатих 1800. године. Многе рукописне књиге временом су разнесене. Данас се у Благовештењу чувају један апостол, два минеја за мај, један минеј за јун и један минеј за септембар, затим беседе светог Јефрема Сирина, отеченик, Катастиг (манастирски тефтер). Благовештење има и штампано четворојеванђеље из 1552. године, из штампарије Тројана Гундулића, као и јеванђеље штампано 1562. године, у Мркшиној цркви, Требник штампан у Венецији од Јеронима Загуровића 1570. године.

У благовештењској ризници налази се и неколико грчких антиминса, вероватно од јерусалимских патријарха и српски антиминс из 1708. године, набављен од Исаје Ђаковића, митрополита Срба под ау-

¹⁸ Радомир Станић, *Прилог познавању сликарске делатности у овчарско-кабларским манастирима*, ЗРМ XII, Чачак, 1982, стр. 13-39; исти, *Два подвига у „времена трудна и пужна“*, у: „Иконостас манастира Благовештења под Кабларом. Реконструкција и презентација”, Београд, 1994, стр. 5-12; Милорад Медић, *Реконструкција иконостаса*, у: „Иконостас манастира Благовештења под Кабларом. Реконструкција и презентација”, Београд, 1994, стр. 20-23; Јован Пантић, *Организација и извођење радова на реконструкцији иконостаса*, у: „Иконостас манастира Благовештења под Кабларом. Реконструкција и презентација”, Београд, 1994, стр. 24-33; Светлана Пејић, Благога Пешић, н.д., стр. 91-105.

стријском влашћу. Овај антиминос осветио је рашки митрополит Арсеније Јовановић 1709. године.

У манастирској цркви сачувани су: два мермерна постоља за свећњаке из XVII века и два месингана свећњака из 1866. године. Од дрвеног мобилијара из XVII века сачувани су налоњ и игумански престо-украшен је мушарабијама и низовима токарених стубића, у комбинацији две врсте дрвета. Архијерејски престо има сада само токарене стубиће, распоређене у низове и на полуокруглом ободу наслона.¹⁹

¹⁹ Светлана Пејић, Благога Пешкић, н.д., стр. 105; Архимандрит Јован Радосављевић, н.д., стр. 259-262.

MONASTERY BLAGOVESTENJE

Blagovestenje is one of the few monasteries in the gorge for which we know exactly when it was founded and who it was founded by. There is the inscription above the entrance which says that it was built in 1601/02. The temple was built in Raska style and its idol was probably the church in Arilje. If talk about architecture, after St. Trojice the monastery Blagovestenje is for sure the most beautiful monastery in Ovcar-Kablar gorge.

In the same year when the temple was built the lantern above the entrance was painted. Priest Nikifor engaged famous zoo graph Mitrofan to paint the necessary capital icons as well. The interior of the monastery Blagovestenje had only painted icons on the low iconostasis at that time. The following 30 years the monks did the service in the church which was not painted. Only in 1632/33 a wooden partition was made to divide the narthex from naos. There was another set of icons on this partition but it does not exist today.

The church monastery was painted at once in 1633. Although the artistic value of Blagovestenje's painting is modest, still it presents one of the best achievements in our wall paintings from the first half of the XVII century. The paintings of Georgije Novi in narthex in the north choir, as well as the painting of Duke Lazar in the narthex are very interesting.

Monastery Blagovestenje owns one of the most significant iconostasis in the whole church art of the first half of the XVII century. The church of monastery Blagovestenje was one of the few temples which got so decorative interior in a representative way and where an impressive iconostasis dominated by its rich wood carvings and painted decorations.

Apart from the altar iconostasis, once there was one more altar on the wooden partition which was made in 1634/35, but it has been removed today. It is interesting to say that the narthex of monastery Nikolje completely copied the painting of Blagovestenje narthex including the iconostasis.

Details of the history of this temple in the following decades are not known. In 1644 the church was renewed for the second time and covered by shingle. At that time the new apses was probably built because the old one fell down for unknown reasons. It is still not painted. In the same year a konak, which does not exist any more, was built.

It is not known whether or how much Blagovestenje was ruined during the Great Migration of Serbs in 1690. Monastery church was not destroyed. In the XVIII century the number of monasteries with monks was little and the news about them scarce.

During the First Serbian Uprising in 1809 the monastery was roofed again. It seems that the Turks burnt it down in the following decade.

Due to the church dilapidated condition, the representative iconostasis was dismantled and later taken away to be restored at the beginning of XX century. The restoration took the following nine decades.

Delfina Rajic
Milos Timotijevic

MONASTÈRE DE L' ANNONCIATION

Le monastère de l' Annonciation est un des rares édifices cultuels dans le défilé d'Ovčar-Kablar dont on sait exactement quand il a été construit et qui en ont été les ktitors. L'entrée de l'église est surmontée d'une inscription où l'on peut lire que celle-ci fut bâtie en 1601/1602. Construite dans le style de Rascie, elle avait eu pour modèle, selon toute apparence, l'église de la ville voisine d'Arilje. Par son architecture, le monastère de l'Annonciation est certainement, après celui de la Sainte-Trinité, le plus bel édifice du défilé.

Au cours de la même année où fut construite l'église, la lunette surmontant l'entrée reçut sa décoration peinte. Un ecclésiastique du monastère, appelé kir Nicéphore, engagea Mitrophane, célèbre zographe de l'époque pour exécuter aussi, en plus de la décoration de la lunette, les grandes icônes de l'iconostase, indispensables à la liturgie. Pendant les années suivantes, l'office fut célébré dans l'église qui, à part les grandes icônes, n'était pas encore décorée. Ce n'est qu'en 1632/1633 qu'une cloison en bois partagea l'église en narthex et en naos. Sur cette cloison, qui n'existe plus, fut exécutée une autre série d'icônes.

L'église du monastère de l'Annonciation reçut toute sa décoration peinte en 1633. Bien que la valeur de celle-ci soit modeste, les fresques qui en font partie représentent les meilleures oeuvres de notre peinture murale dans la première moitié du XVIIe siècle. Est surtout intéressante la manière dont furent évoqués Georges le Nouveau, dans le choeur, et le Prince Lazare, dans le naos.

L'iconostase du monastère de l'Annonciation est une des plus importantes dans l'ensemble de l'art sacré serbe de la première moitié du XVIIe siècle. L'église de ce monastère est un des rares édifices cultuels qui était rehaussé d'un intérieur si bien décoré et dont l'iconostase impressionnait par sa riche sculpture en bois et par sa décoration peinte.

Sur la cloison entre le narthex et le naos il existait autrefois une autre iconostase, exécutée en 1634/35, qui fut écartée par la suite. Fait curieux, dans le narthex du monastère Nikolje (dédié à saint Nicolas), le programme peint du narthex du monastère de l'Annonciation fut complètement reproduit, y compris son iconostase.

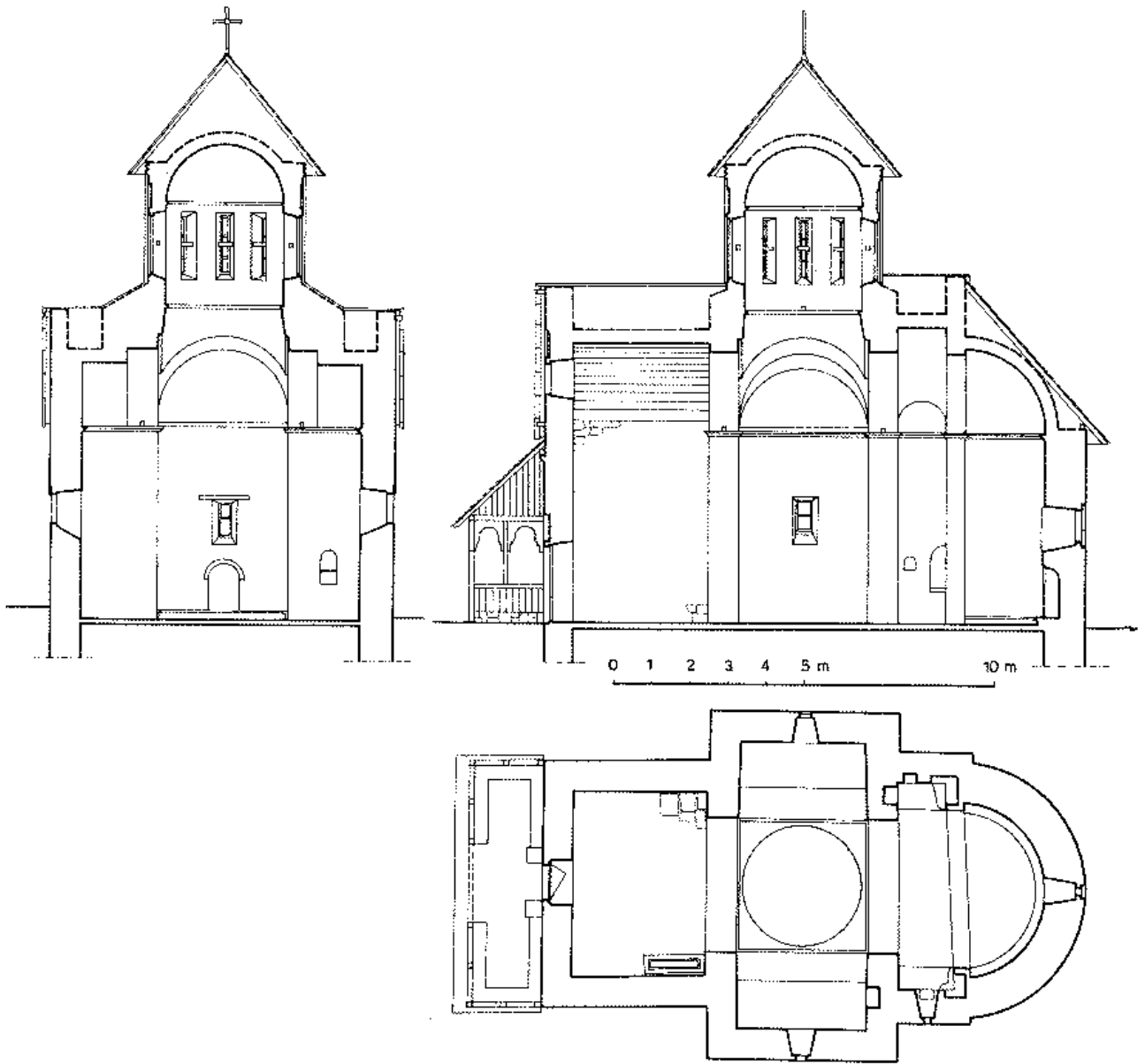
Les détails de l'histoire de cette église dans les décennies suivantes ne sont pas connus. L'église fut rénovée pour la seconde fois en 1644 et, à cette occasion, elle fut recouverte de bardeaux. C'est probablement alors qu'on lui ajouta une nouvelle abside, celle d'autrefois s'étant effondrée pour des raisons inconnues. Elle est restée privée de décoration peinte jusqu'à nos jours. Au cours de l'année susmentionnée fut construit aussi un bâtiment d'hébergement qui n'existe plus.

On ne sait pas si et à quel point le monastère de l'Annonciation fut dégradé en 1690, au moment de la Grande migration des Serbes. L'église ne fut pas démolie. Au cours du XVIIIe siècle le nombre des monastères qui hébergeaient les moines était minime et les informations sur ceux-ci maigres et sporadiques.

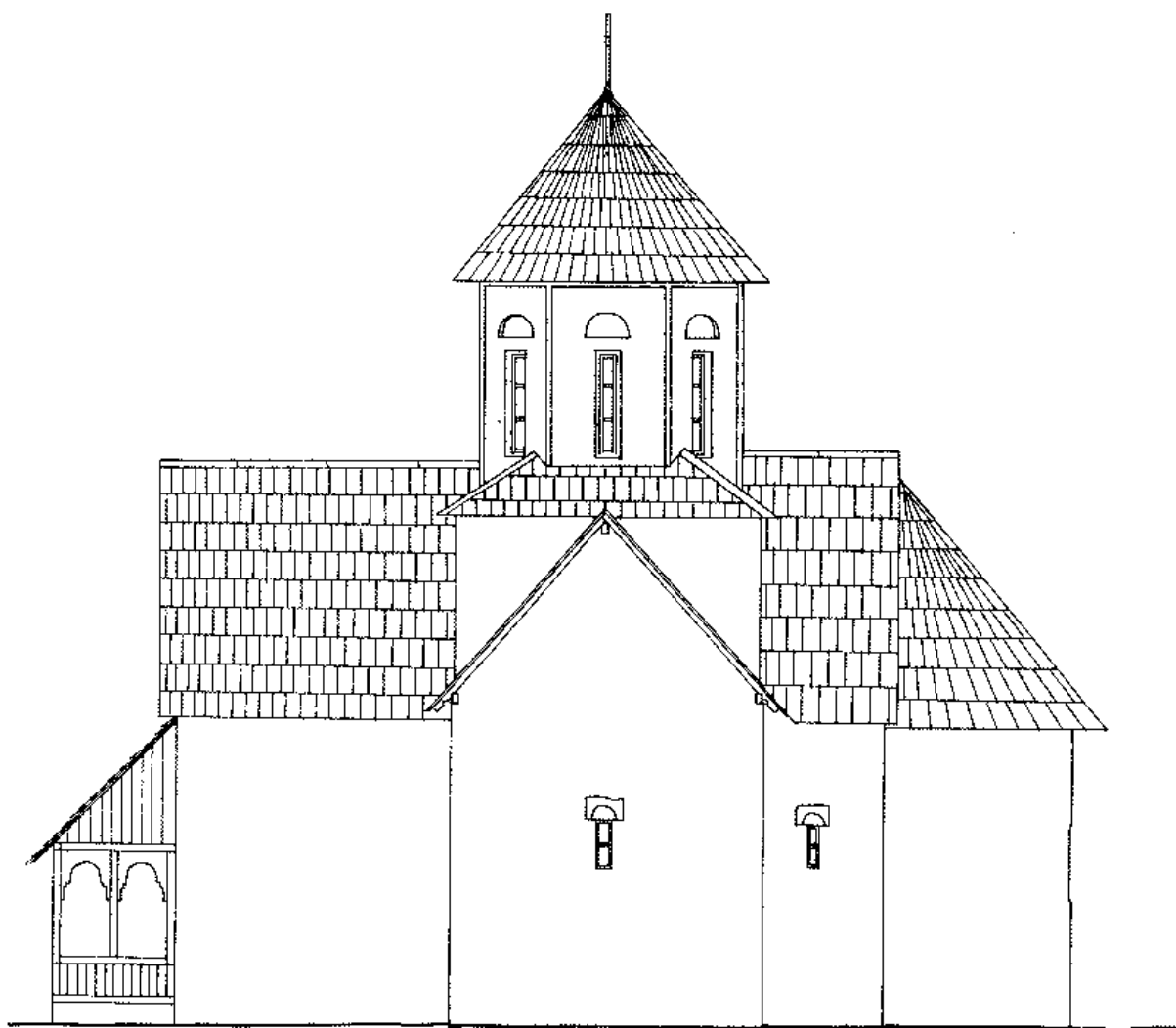
En 1809, pendant la Première insurrection serbe de 1804, l'église reçut un nouveau toit. Il semble qu'au cours de la décennie suivante le monastère de l'Annonciation fût incendié par les Turcs.

L'église étant délabrée, sa belle iconostase fut enlevée au début du XXe siècle en vue d'être restaurée; la restauration dura pendant neuf décennies suivantes.

Delfina Rajić
Miloš Timotijević

Црква манастира Благовештења, основа и пресеци

Црква манастира Благовештења, изглед са јужне стране

Црква манастира Благовештења, купола, Велики вход

Манастир Благовештење, поглед са северозапада

Манастир Благовештење, поглед са југозапада